

Zal het morgen anders zijn? Koeien, hoorndragers en gevangenissen in (en na) het zevende periodiek bezoekrapport van het CPT

TOM DAEMS^a

Panopticon, 39 (2), 69-81

© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | March 2018

^a Hoofddocent, Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven (corresp.: tom.daems@kuleuven.be)

Toen het Europese antifoltercomité (CPT) op 2 maart 2015 zijn vijftiende jaarvergadering vierde, nam minister van Justitie Koen GEENS het woord. In zijn toespraak besprak hij een dagdagelijkse routine, waar ieder van ons mee vertrouwd is (of behoort te zijn): het ochtendritueel voor de badkamerspiegel. Rapporten van het CPT, zo verduidelijkte hij, geven (net zoals de badkamerspiegel) een ware reflectie van de toestand waarin plaatsen van opsluiting zich bevinden. De minister vestigde echter meteen de aandacht op een belangrijk verschilpunt: terwijl we het beeld dat opduikt in de spiegel ongewijzigd kunnen laten (we zijn nu eenmaal niet verplicht om onze haren te kammen of dat laatste kwakje tandpasta weg te vegen), kan een lidstaat niet onbewogen blijven en doen alsof zijn neus bloedt wanneer het CPT zijn bevindingen en aanbevelingen bekendmaakt:

“...lorsque ce miroir me dit qu’il est temps de prendre soin de moi, je peux choisir de le faire. Mais je peux aussi choisir de ne pas le faire, et certaines personnes pourraient alors s’étonner de mon apparence différente. Mais quand un pays s’entend dire que quelque chose dysfonctionne sérieusement dans le traitement des personnes privées de leur liberté, il n’a vraiment pas le choix, il doit intervenir pour résoudre le problème. Nous ne pouvons pas ignorer ou nier les problèmes: il faut prendre le taureau par les cornes” (GEENS, 2015: 3)

We kunnen de problemen dus niet negeren of ontkennen: de koe moet bij de horens worden gevat (zie ook DAEMS 2017a: 47-48).

In de praktijk durft het echter wel eens anders uitdraaien: na tien bezoeken (waaronder twee uitzonderlijke *ad hoc*-bezoeken) en een kwarteeuw dialoog tussen het CPT en België (1993–2018) blijven heel wat oude pijnpunten (zoals de overbevolking, ondermaatse detentiecondities, gebrekkige rechtspositieregeling, onafhankelijk toezicht en gegarandeerde dienstverlening) nog steeds brandend actueel (DAEMS, 2018; DAEMS & PARMENTIER, 2018). De recente uitbrander van het CPT, die op 13 juli 2017 via een openbare verklaring de wereld werd ingestuurd (DAEMS, 2017b), is de meest directe en ingrijpende illustratie van hoe de hoorndrager (de koe dus; cf. eerste betekenis Van Dale: “*dier of ander wezen met hoorns*”) de dans maar al te vaak ontspringt. Wie de repetitieve aanbevelingen van het CPT erop naleest – en de bij

herhaling geuite aansporingen dat er dit keer echt én dringend én zonder dralen of talmen werk moet worden gemaakt van de aanbevelingen – zou echter de indruk kunnen krijgen dat niet de koe, maar wel het CPT de hoorndrager is in het gezelschap (cf. tweede betekenis Van Dale: “bedrogen echtgenoot”). Hoe lang kan een gesprekspartner dezelfde observaties en aanbevelingen blijven formuleren wanneer deze op een muur lijkt te botsen of wanneer er (zoals we eerder in Panopticon stelden (DAEMS, 2011)) chronisch ‘ruis op de lijn’ zit?

In de wereld van vlees en bloed gaan relaties die kampen met mis- of non-communicatie vaak verzuren, bekoelen of verbreken. Maar anderzijds kunnen mensen ook veel verdragen en blijven ze vaak hopen op beterschap en verzoening, zelfs binnen de meest toxische relaties. Er is dus een nieuw rapport van het CPT (en ongetwijfeld wat ‘rapportmoeheid’ bij heel wat lezers van dergelijke rapporten), maar anderzijds leeft misschien ook de hoop weer op: “zal het morgen anders zijn?”¹

DE STAAT VAN DE GEVANGENISSEN IN HET NIEUWE RAPPORT

Op 8 maart 2018 werd het zevende periodieke bezoekrapport openbaar gemaakt. Tussen 27 maart en 6 april 2017 bezocht het CPT politiecellen in vijf politiegebouwen, vier gevangenissen, het FPC van Gent en de Instelling voor Sociaal Verweer te Paifve en het cellencomplex in het Justitiepaleis te Brussel. In deze bijdrage gaan we enkel in op een aantal algemene vaststellingen (luik I uit het rapport) en bevindingen en aanbevelingen uit het luik gewijd aan de penitentiaire instellingen (luik II.B). Lezers die geïnteresseerd zijn in de andere luiken (politiedetentie (II.A) en opvang geïnterneerden (luik II.C)) of meer details wensen over het luik rond de penitentiaire inrichtingen (luik II.B), kunnen het rapport inkijken op de website van het CPT.²

Enkele algemene vaststellingen

Bij aanvang van het rapport benadrukt het CPT de excellente samenwerking tijdens het bezoek (§6). Het wijst er echter meteen (en opnieuw) op dat het principe van samenwerking zich niet beperkt tot het faciliteren van het bezoek, maar dat ook de nodige maatregelen genomen dienen te worden in het licht van de aanbevelingen die worden geformuleerd door het CPT (§7). Het CPT stelt vooruitgang vast (in het bijzonder op vlak van de materiële leefcondities in de nieuwe gevangenissen en de opvang van geïnterneerden in FPC Gent), maar blijft ook bezorgd over respect voor basisrechten van gedetineerden en de zorg voor geïnterneerden in de gevangenissen. Het CPT verwijst hierbij ook naar de stakingen in de gevangenissen en de kwestie van de gegarandeerde dienstverlening, die ruim drie maanden na het bezoek uitdrukkelijk aan bod kwam in de publieke verklaring van 13 juli 2017:

“Lors de sa 93e réunion, le CPT a estimé que l’absence d’avancées concrètes pendant de longues années en vue de la mise en place d’un dispositif viable permettant aux droits élémentaires des détenus d’être respectés en toute circonstance, notamment dans le cadre d’actions collectives menées par le personnel pénitentiaire, constituait un manque-

1 Vrij naar Jo VALLY: “Morgen zal het anders zijn; Veel beter, dan zal je bij me zijn; Maar nu wacht een heel lange nacht; M’n leven heeft opeens weer zin; En onze liefde is een nieuw begin; Een nieuwe start; Nu dat jij op me wacht” <http://www.jo-vally.be/songtekst/102>. Hiermee zetten we de traditie verder onze reflecties bij de rapporten van het CPT in Panopticon te koppelen aan Vlaamse klassiekers, na Will TURA ‘Mooi, het leven is mooi’ (DAEMS, 2010) en ‘Ruis op de lijn’ (de cover van Merle HAGGARDS ‘Somewhere between’) uitgevoerd door Willy SOMMERS, Lisa DEL BO en Luc STEENO (DAEMS, 2011).

2 <https://www.coe.int/en/web/cpt/belgium>

ment grave à la coopération avec le Comité. Le CPT s'est par conséquent vu contraint de poursuivre la procédure telle que prévue à l'article 10, paragraphe 2, de la Convention et a fait une déclaration publique au mois de juillet 2017 sur cette question" (§8)

In de inleiding van het rapport wordt ook vermeld dat de delegatie in de loop van het bezoek onmiddellijk enkele bevindingen heeft meegedeeld (cf. art. 8, §5), m.n. om maatregelen te nemen opdat de psychiatrische annex van Lantin over een pluridisciplinaire zorgequipe kon beschikken “*de toute urgence*” en dat de bewakingsopdracht zo ingevuld zou worden dat therapeutische activiteiten konden plaatsgrijpen (§9). Tot slot dringt het CPT opnieuw aan op de ratificatie van het optioneel protocol bij het VN-antifolterverdrag (het zgn. OPCAT) (§10).

Gevangenisbeleid en overbevolking

Op het moment van het bezoek, zo verneemt het CPT, werd er in overleg met de vakbonden, gewerkt aan een wetgevend kader over de organisatie van het gevangeniswezen en het statuut van het penitentiair personeel. De inrichting van een gegarandeerde dienstverlening zou deel uitmaken van de besprekingen. Aangezien het op het moment van het bezoek nog onzeker was wanneer die dienstverlening er zou komen, drukt het CPT de wens uit dat het elke drie maanden op de hoogte wordt gebracht over de vorderingen in dit dossier. In éénzelfde beweging voegt het toe dat het ook geïnformeerd wenst te worden over de maatregelen gericht op gehele inwerkingtreding van de basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden (§35).

Over de aanpak van de overbevolking stelt het CPT vast dat de inspanningen tot op zekere hoogte resultaten hebben opgeleverd: de cijfers van DG EPI laten een dalende trend zien, van 24,1% in 2013 naar 9,6% in 2016. De delegatie werd ook in kennis gesteld van het Masterplan III (november 2016), met o.m. ook de plannen om een betere differentiatie te bewerkstelligen (o.m. via de oprichting van transitiehuizen) en het objectief om de gevangenispopulatie onder de 10.000 gedetineerden te brengen. Anderzijds telde de delegatie 10.802 gedetineerden voor 9.266 plaatsen op de eerste dag van het bezoek, waardoor de overbevolking boven de 16% uitkwam en dus een stuk hoger lag dan de cijfers voor 2016. Daarenboven was de overbevolking in bepaalde instellingen (het rapport noemt Sint-Gillis, Antwerpen, Ieper, Dinant en Bergen) rond of boven de 50% (§36).

De nieuwbouw heeft globaal gezien een “*betekenisvolle impact*” gehad, zo merkt het CPT op, verwijzend naar de gevangenissen van Marche-en-Famenne, Beveren en Leuze-en-Hainaut die in 2013 en 2014 de deuren openden. Daarenboven kwam er op 31 december 2016 een einde aan de huurovereenkomst voor Tilburg. Het Masterplan III voorziet bijkomende capaciteit: nieuwe gevangenissen in Leopoldsburg en Vresse-sur-Semois, een nieuw arrest-huis en hoogbeveiligde afdeling te Lantin en een gevangenis te Verviers (§37). Het CPT juicht de inspanningen toe, maar wijst er op dat de aandacht prioritair moet blijven uitgaan naar het terugdringen van de gevangenispopulatie. Het brengt daarbij ook de CPT-normen op vlak van minimale leefruimte in herinnering: op korte termijn schrijft het CPT minimaal 6 vierkante meter ruimte voor in een éénpersoonscel en 4 vierkante meter in meerpersoonscellen (exclusief de ruimte die ingenomen wordt door sanitair / toilet) (DAEMS, 2017d). Gelet op de nieuwbouw voegt het hier aan toe dat op lange termijn elke gedetineerde in principe 's nachts over een individuele cel moet kunnen beschikken (§38).

Behandeling en mishandeling

Het CPT bezocht dus vier gevangenissen: Leuze-en-Hainaut, Brugge, Lantin en Sint-Gillis. Bijzondere aandacht ging uit naar de situatie van vrouwen, voorlopig gehechten en gedetineerden die aan bijzondere veiligheidsmaatregelen worden onderworpen of in een individueel bijzonder veiligheidsregime worden geplaatst. De grote meerderheid van de gedetineerden die het CPT sprak tijdens zijn bezoek, liet weten op een correcte manier behandeld te worden door het personeel. De vrouwelijke gedetineerden waren unaniem op dat vlak. Het CPT onderstreept ook dat het penitentiaire beambten heeft ontmoet die goed op de hoogte leken te zijn van de situatie van de gedetineerden en goede contacten met hen onderhielden (§44). Maar anderzijds hoorde de delegatie ook geloofwaardige aantijgingen van fysieke mishandeling door bepaalde penitentiair beambten in Leuze-en-Hainaut en Sint-Gillis (§45).

“Les mauvais traitements ... consistaient généralement en des coups de poing, des coups de pied et/ou des coups de genoux, notamment lors de fouilles en cellule, voire de “fouilles au corps” lors du placement en cellule de punition, sans que les intéressés n’adoptent, selon eux ou selon toute vraisemblance, une attitude ou un comportement justifiant l’usage de la force. A titre d’illustration, à la prison de Saint-Gilles, la délégation a pu visionner un enregistrement vidéo montrant un agent pénitentiaire en train d’asséner de violents coups de pied à un détenu n’offrant aucune résistance en le réintroduisant en cellule” (§46)

In de vier bezochte gevangenissen wordt ook melding gemaakt van provocerende opmerkingen, beledigingen en racistische bemerkingen (§47). Tegen deze achtergrond herhaalt het CPT o.m. zijn aanbeveling om werk te maken van een deontologische code voor het penitentiair personeel (§48).

Bijzondere veiligheidsmaatregelen en -regimes

Tijdens het bezoek stelt het CPT op basis van individuele dossiers en registers vast dat de procedures en waarborgen met betrekking tot de toepassing van bijzondere veiligheidsmaatregelen en de plaatsing in een individueel bijzonder veiligheidsregime of op de AIBV te Brugge doorgaans gerespecteerd worden. Het CPT hekelt echter dat er in de praktijk nog geen beroepsprocedure tegen dergelijke beslissingen bestaat, ondanks het feit dat dit voorzien wordt door de wet (§49). Daarenboven stelt het vragen bij de toepassing van dergelijke veiligheidsmaatregelen in terreurdossiers: in bepaalde gevallen gebeurt dit enkel op basis van de feiten waarvan de betrokkenen beschuldigd worden of waarvoor ze veroordeeld zijn (terrorisme in het bijzonder). Het CPT dringt hier aan op een individuele risicoanalyse (§50). Verder zou het graag meer vernemen over de evaluatie van de twee bijzondere ‘D-Rad:ex’ afdelingen in Ittre en Hasselt (§51).

Op het moment van het bezoek aan de AIBV te Brugge verbleven er zeven mannelijke gedetineerden (de capaciteit bedraagt tien plaatsen). De meerderheid van hen verbleef er langer dan zes maanden (het langste verblijf bedroeg bijna 11 maanden) (§52). Aangezien het de enige dergelijke afdeling is in België, verblijven er ook gedetineerden afkomstig uit Franstalige gevangenissen, wat tot communicatieproblemen kan leiden. Het CPT dringt er op aan dat schriftelijke informatie beschikbaar wordt gesteld in een begrijpbare taal (§53). Bepaalde gedetineerden zouden veel langer op de afdeling verblijven dan nodig, aldus het CPT. Op het moment van het bezoek waren er ook twee gedetineerden met ernstige psychiatrische problemen op de afdeling. Vanuit medisch oogpunt is dit totaal ongepast, zo stelt het CPT (§54).

De materiële leefcondities op de AIBV waren over het algemeen aanvaardbaar. Er waren wel bemerkingen over een muur die zich op enkele meters van de ramen bevindt en het gebrek aan afscherming van de toiletten. Het CPT wenst hierover de opvattingen van de overheid te vernemen (§55). Het CPT ontving geen klachten meer over de maaltijden, wat een positieve evolutie is t.a.v. het vorige bezoek aan de AIBV in 2009. Ook wordt er vooruitgang genoteerd op vlak van de toelating om bepaalde voorwerpen op cel te hebben. Niettemin worden de beperkingen als “*infantiliserend*” ervaren (§55). Activiteiten buiten de cel en menselijke contacten met personeel of andere gedetineerden op de AIBV blijken zeer beperkt (of zelfs onbestaande voor bepaalde gedetineerden), waardoor het regime gaat gelijken op een afzonderingsregime (§56). Ook in de andere gevangenissen is er een gebrek aan activiteiten en menselijk contact voor gedetineerden die aan bijzondere veiligheidsmaatregelen worden onderworpen of in een individueel bijzonder veiligheidsregime worden geplaatst. De individuele wandeling gebeurt bovendien zeer vroeg of laat op de dag op kleine wandelingen. Het hoeft dan ook niet te verrassen, zo merkt het CPT op, dat sommige gedetineerden verkiezen om 24h/24h op cel te blijven (§60). Het CPT wenst ook een reactie te verkrijgen over het feit dat bepaalde ‘terro’-gedetineerden (in Lantin) melden dat ze vermoeden dat hun bezoekregeling bepaald wordt door de mate waarin ze samenwerken met de Veiligheid van de Staat (§61).

Detentiecondities

De materiële leefcondities en de uitrusting van de cellen in Leuze-en-Hainaut waren over het algemeen zeer goed (§62). Wel wordt vastgesteld dat bepaalde gedetineerden (vooral zij die niet kunnen lezen of schrijven) problemen ervaren bij het gebruik van ‘Prison Cloud’. De belangrijkste klacht had betrekking op problemen met het verluchtingssysteem in de nieuwe gevangenis (§63). Mede hierom stelt het CPT zich ernstige vragen bij de plannen om 40 bijkomende plaatsen te voorzien bovenop de huidige capaciteit van 300 (§64, zie ook §41). Daarenboven blijkt kwartier D (12 plaatsen) op het moment van het bezoek nog niet in gebruik genomen te zijn. Het CPT wenst meer te vernemen over de ingebruikname ervan (§65).

Wat met de detentiecondities in de andere gevangenissen? Hier ziet het CPT weinig vooruitgang t.o.v. de voorgaande bezoeken:

“...les conditions matérielles correspondaient globalement aux observations qui avaient été formulées par le CPT dans le passé. Les directions et le personnel pénitentiaires devaient composer avec la surpopulation ambiante dans des structures largement vieillissantes, voire vétustes, où le maintien de conditions d’hygiène satisfaisantes pouvait constituer un véritable défi, notamment à la maison d’arrêt de la prison de Lantin et à la prison de Saint-Gilles qui faisait également office de maison d’arrêt. Si les conditions matérielles de détention étaient globalement acceptables au complexe pénitentiaire de Bruges, il convient de souligner qu’à la maison d’arrêt de la prison de Lantin, l’aération en cellule était souvent problématique et les cellules apparemment insuffisamment chauffées en hiver. Tant à Saint-Gilles qu’à Lantin, un certain nombre de cellules étaient en très mauvais état et les toilettes en cellule, y compris les cellules collectives, n’étaient pas cloisonnées. A la prison de Saint-Gilles, certains locaux (les locaux du secteur “bain” réservé aux admissions, par exemple) mériteraient d’être rénovés. Enfin, à la prison de Lantin, il convient de revoir à nouveau les conditions générales d’hygiène (infestation par les rats et autres rongeurs, etc.)” (§66)

Op basis van klachten die de delegatie ontving in Sint-Gillis in het bijzonder, dringt het CPT ook aan om de hoeveelheid en kwaliteit van de voeding na te kijken. Er zou een onderzoek naar gevoerd worden, zo vernam het CPT (§67). Voor de vrouwenafdelingen in Brugge en Lantin dringt het CPT aan op de gehele afsluiting van de toiletten in de cellen, in het bijzonder in de gedeelde cellen en de cellen waar gedetineerde moeders met hun kinderen verblijven (§68).

Het CPT hekelt het schaarse aanbod aan activiteiten buiten de cel in alle bezochte gevangenissen, “*sans exception*” (§70). Dit geldt dus ook voor de nieuwe gevangenis van Leuze-en-Hainaut waar dergelijke activiteiten nog belangrijker zouden zijn, gelet op de betere uitrusting van de cellen (douche, ‘Prison Cloud’, ...) en de gesloten regimes in bepaalde delen van de instelling: hierdoor zijn er immers nog minder gelegenheden om de cel te verlaten en dus ook minder menselijke contacten (§71). Tegen de achtergrond van een gebrek aan zinvolle tijdsbesteding buiten de cel (§§72-74) dringt het CPT aan op een dringende reflectie om individuele detentieplannen in te voeren voor elke gedetineerde “*...impliquant une participation dans des activités variées, motivantes et adaptées à leurs besoins, en dehors des cellules*” (§74). In Brugge zou het CPT graag aangepaste programma’s zien voor gedetineerde moeders, evenals professionele kinderopvang en aangepaste speelruimten. Het CPT wenst ook te vernemen welke maatregelen genomen worden om alternatieven uit te werken voor moeders met jonge kinderen (§74).

Gezondheidszorg

Het CPT is opgetogen over het feit dat de wil aanwezig is om de verantwoordelijkheid voor de medische dienstverlening in de toekomst over te dragen aan de FOD Volksgezondheid (§75). Tijdens het bezoek stelt het CPT een tekort aan artsen vast in alle bezochte inrichtingen (§76). Het roept op om hier meer budgetten voor vrij te maken (§77). Voor Leuze-en-Hainaut dringt het CPT daarenboven aan op het terugdringen van de lange wachtlijsten voor gespecialiseerde zorg. Voor de verpleegkundige zorg stelt het CPT dat deze “*tout juste acceptable*” lijkt in Brugge en Sint-Gillis, maar ondermaats is in Lantin en Leuze-en-Hainaut (§78). Het CPT wil ook dat nieuwe gedetineerden grondiger worden onderzocht, inclusief de optie van vrijwillige screening op HIV, hepatitis B en C (§79). Het CPT is verheugd dat de lokalen voor het medisch personeel en medische uitrusting aangepast lijken en goed onderhouden zijn, met uitzondering van de lokalen voor de verpleegkundigen in Lantin (§80).

Op vlak van het medisch geheim stelt zich een reëel probleem, aldus het CPT. Verzoeken om een consultatie moeten gebeuren via het penitentiair personeel. Daarenboven, zo merkt het op: “*Les motifs des demandes devaient généralement être invoqués pour avoir une chance d’aboutir*” (§81). Voor gedetineerden die in een individueel bijzonder veiligheidsregime of op de AIBV zijn geplaatst of zich in een strafcel bevinden gebeurt de consultatie en het onderzoek in het bijzijn van penitentiair beampten. In sommige gevallen gebeurt dit door het traliewerk of winket. Het CPT drukt zich bezorgd uit over de vaststelling dat penitentiair beampten nog steeds de medicatie aan de gedetineerden bezorgen, met uitzondering van de bedeling van methadon (§81). De vaststelling en documentatie van verwondingen gebeurt nog steeds niet op optimale wijze: de informatie in medische dossiers, voor zover deze wordt opgenomen, blijkt vaak onnauwkeurig (§83). Het CPT herhaalt hier o.m. zijn aanbeveling om de bestaande procedures te herbekijken opdat het OM op de hoogte wordt gebracht telkens dergelijke letsels compatibel zijn met beweringen of indicaties van mishandeling (§84).

Ook op vlak van psychiatrische en psychologische hulp voor gedetineerden stelt het CPT vast dat er te weinig gespecialiseerd personeel is (§85). Het CPT maakt zich ook zorgen over de wijze waarop bepaalde gedetineerden, die met psychiatrische problemen kampen

en zich in een acute crisissituatie bevinden of zelfmoordneigingen vertonen, in een veiligheidscel worden ondergebracht, vastgemaakt worden of dwangbehandeling krijgen.

“...il ressort nettement des constatations de la délégation au cours de la visite de 2017 que ces usages de la contrainte pouvaient aller à l'encontre de la dignité humaine des détenus concernés au regard de leurs troubles. A la maison d'arrêt de la prison de Lantin par exemple, selon plusieurs sources, un détenu en crise a été maintenu complètement nu pendant plusieurs jours en cellule de punition. A la prison de Leuze-en-Hainaut, après avoir menacé de se suicider, un détenu aurait été maintenu pendant 18 heures sous contention complète, qui plus est, à l'aide de menottes. D'après ses dires, il serait resté environ sept à huit heures dans ses urines. De l'avis du CPT, l'utilisation de l'isolement à titre de sanction et le maintien sous contention mécanique en dehors d'une structure médicalisée adaptée, disposant d'une présence infirmière continue, ne sont pas acceptables” (§86)

Bij uithalingen voor medische ingrepen doen zich vertragingen, annuleringen en uitstel voor ten gevolge van personeelsproblemen, onbeschikbaarheid van externe voorzieningen of stakingsacties (§87).

Personeelsbezetting

Op vlak van de ontwikkelingen in de personeelsbezetting stelt het CPT zich vragen bij de gevolgen van de rationaliseringsoperatie (waardoor er vaak minder personeel beschikbaar wordt) die doorgevoerd wordt in de Belgische gevangenissen. *“Le fait était qu'une réduction des effectifs avait déjà eu des répercussions sur le terrain au moment de la visite, par le biais d'une réorganisation interne, généralement au détriment des détenus: réduction des préaux, suppressions d'activités (formation, etc.) et nouvelle répartition des agents entraînant une diminution des contacts avec les détenus (et donc moins de sécurité dynamique)” (§88).* In de bezochte instellingen laten de directies aan het CPT weten dat de theoretische personeelsbezetting niet aangepast is aan de realiteit op het terrein. Daarenboven is het absentisme bijzonder hoog (tussen 10 à 15% gemiddeld in de eerste maanden van 2017) (§89). De personeelstekorten doen zich ook voor bij de psychosociale diensten in de gevangenissen, met gevolgen voor de individuele opvolging en de voorbereiding van re-integratie (§92).

Tuchtregime

Het CPT stelt vast dat de tuchtsancties doorgaans op proportionele wijze worden toegepast. Wel is het van mening dat geen enkele sanctie die afzondering impliceert, langer dan 14 dagen mag duren. Vanuit dat perspectief bekritiseert het CPT de mogelijkheid om tot 30 dagen afzondering op te leggen, zoals thans wettelijk is voorzien (cf. afzondering in de aan de gedetineerde toegewezen verblijfsruimte, art. 132, 3° basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden), en suggereert dat de basiswet op dit vlak aangepast zou moeten worden (§93). Het is opmerkelijk dat het CPT ook elders aandringt op aanpassingen van de basiswet gevangeniswezen: zo wenst het dat bij oplegging van een afzondering in de aan de gedetineerde toegewezen verblijfsruimte de arts wordt ingelicht (§94) en dat deze ook dagelijks een bezoek brengt aan de gedetineerde (§96).

Verder meldt het CPT opnieuw problemen bij de toepassing van de regelgeving met betrekking tot de fouillering op het lichaam (art. 108, §2)

“Le droit belge permet de soumettre un détenu à une fouille au corps préalablement à l’ECP (ou au placement en cellule sécurisée) quand il y a des indices individualisés que la fouille des vêtements n’est pas suffisante. Cela étant, dans l’ensemble des prisons visitées, les détenus avec lesquels la délégation s’est entretenue ont indiqué avoir quasi-systématiquement fait l’objet d’une mise à nu s’apparentant à une fouille au corps avant de mettre des vêtements fournis par l’administration (dans certains cas, le détenu devait apparemment effectuer des flexions). A la prison de Lantin, un membre de la délégation a assisté au placement d’un détenu en cellule de punition confirmant ces allégations. Qui plus est, à la prison de Saint-Gilles notamment, les agents pénitentiaires avaient reçu des instructions consistant à mettre à nu le détenu placé en cellule de punition et à l’entraver avec ses vêtements de rechange avant la sortie des agents pénitentiaires de la cellule, et ce même lorsque le détenu était coopératif; une telle pratique n’est pas admissible.” (§97)

Onafhankelijk toezicht en beklagrecht

Het CPT gaat ook in op de wijziging van de basiswet (door de zgn. ‘Potpourri IV’-wet van 25 december 2016, zie hierover DAEMS 2017c) om o.m. de onafhankelijkheid van de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen en de Commissies van Toezicht beter te garanderen door deze onder te brengen bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Het CPT stelt vast dat er op het terrein positief wordt gereageerd op de overbrenging naar het Parlement, maar dat er getwijfeld wordt of de functies van toezicht, bemiddeling en klachtenbehandeling door de leden van eenzelfde commissie kunnen worden opgenomen. Het CPT merkt hierover op:

“Le CPT tient à souligner qu’il n’existe pas de modèle unique de mécanismes externes de surveillance, de médiation, de plainte et d’appel, ni de modèle unique sur la manière de les organiser entre eux, le cas échéant. Cela étant, il est essentiel que ces organes puissent disposer de l’ensemble des moyens humains et budgétaires leur permettant de s’organiser de manière efficace et de remplir chaque mission de manière appropriée. Dans le cas contraire, la nécessaire confiance dans l’effectivité de ces mécanismes risque d’être rompue. Or, les informations recueillies au cours de la visite de 2017 n’invitent pas à l’optimisme en la matière. Le CPT recommande aux autorités belges de faire en sorte que les fonctions de surveillance, de médiation, de plainte et d’appel puissent être exercées de manière effective” (§101)

ZAL HET MORGEN ANDERS ZIJN?

Wat nu? Het officiële antwoord is er nog niet dus daar valt op dit moment niets over te melden. En eigenlijk is dat een goede zaak: België heeft immers – nog voor het verstrijken van de deadline – beslist om het rapport alvast vrij te geven. Dit is veel sneller dan de vorige keer toen ruim dertig maanden verstreken tussen het bezoek (24 september – 4 oktober 2013) en de publicatie van het rapport (31 maart 2016). Het officiële antwoord zou in principe ten laatste begin juni 2018 bij het CPT moeten toekomen aangezien het rapport op 7 december 2017 werd overgemaakt en België 6 maanden tijd heeft om het antwoord in te sturen (zie §4). We beperken ons om die reden in deze bijdrage tot een aantal commentaren die via de pers³ en

3 Voor een overzicht van krantenknipsels, zie http://www.ccsp-ctrg.be/sites/default/files/revue_de_presse_cpt_2018.pdf

andere kanalen (FATIK, OIP) werden verspreid en enkele eerste reacties vanuit beleidshoek die de komende tijd wellicht nog voer voor debat zullen vormen.

Reacties in de pers, FATIK en OIP

In *De Standaard* werd vooral gefocust op de druk die wordt opgevoerd om de invoering van de minimale dienstverlening te bewerkstelligen: het CPT zou de federale regering ‘aan de leidband’ leggen door een driemaandelijks *update* te vragen. Voor de minister van Justitie zou het rapport dan weer een hefboom kunnen vormen om de beloofde hervorming eindelijk door te drukken (JUSTAERT, 2018). De gegarandeerde dienstverlening kreeg ook heel wat aandacht in *La Libre Belgique*, dat bijkomend ook de daling van de gevangenispopulatie belicht. Het gaat daarbij om een belangrijke verbetering, aldus de krant, zij het dat er een “*gros point noir*” blijft in Brussel (HOVINE, 2018). *Le Vif* drukt zich positief uit over het feit dat het rapport snel openbaar werd gemaakt: “*une belle avancée démocratique*”, zo luidt het aldaar. Maar er zijn ook punten van kritiek: o.m. de overbevolking in drie van de vier bezochte instellingen en het gebrek aan activiteiten. Ook hier is er heel wat aandacht voor de gegarandeerde dienstverlening en de eerdere publieke verklaring van het CPT hierover (DENOËL, 2018).

In een editoriaal voor *FATIK* heeft Chris HERMANS (2018) het over ‘een verdriet van België’, een knipoog naar Hugo CLAUS en een eerder beschouwing van wijlen Lode VAN OUTRIVE bij het eerste rapport van het CPT. HERMANS bespreekt een aantal van de bevindingen en aanbevelingen van het CPT en vreest “...dat het bij nobele intenties zal blijven en dat er weinig concreet zal gebeuren om uit dit tranendal te geraken” (HERMANS, 2018: 4). Hij verwijst daarbij in het bijzonder naar het feit dat verschillende aanbevelingen intussen al 25 jaar meegaan: “*Aanmaningen die gedurende een kwarteeuw weinig hebben opgeleverd*” (HERMANS, 2018: 4). Ook het OIP (2018) wordt niet vrolijk van het rapport en ziet heel wat bevindingen en aanbevelingen terugkeren: “*Force est de constater qu’une grande partie des constats et recommandations du CPT se retrouvent de rapports en rapports depuis sa première visite en 1993*”. Voor het OIP had het CPT bovendien wat scherper uit de hoek mogen komen, in het bijzonder wat betreft het huidige bouwprogramma met nieuwe gevangissen die zich laten inspireren “*sur des modèles des mégaprisons américaines*” en het uitblijven van structurele maatregelen om de overbevolking terug te dringen. De problemen met de verluchting in Leuze-en-Hainaut (zie boven) zijn bovendien ernstiger van aard dan het CPT doet uitschijnen, aldus het OIP:

“Le CPT considère les aménagements en cellule à Leuze “très bons”, excepté le problème d’aération des fenêtres, qui ne permettent pas de laisser passer l’air frais. L’OIP n’est pas convaincu par cette évaluation: les fenêtres de la prison de Leuze, fortement grillagées et ne pouvant s’ouvrir, posent non seulement un problème d’aération, mais aussi de vue, et accroissant le sentiment d’enfermement dès lors qu’elles ne peuvent s’ouvrir, dans une prison où les occasions de sortir de la cellule sont déjà réduites (vu la présence de douches et du téléphone en cellule). Par ailleurs, le CPT ne pointe pas le fait que de nombreux détenus dénoncent la froideur et la déshumanisation d’une prison aseptisée, où les contacts humains sont réduits par l’installation de nombreux services en cellule (téléphone, douche, contacts avec les services via la plateforme informatisée Prison Cloud plutôt que par un rapport remis en main à un agent).” (OIP, 2018)

Zoals we hierboven al hebben aangestipt, is er voorlopig dus nog geen officieel antwoord van België. In een persbericht van 14 maart 2018 wordt al wel kort gereageerd op een aantal elementen uit het rapport (GEENS, 2018). Ten eerste, in het persbericht wordt ingegaan op de inspanningen om de overbevolking terug te dringen en de oproep van het CPT om daarbij niet enkel in de richting van capaciteitsuitbreiding te kijken. *“De Minister is dan ook gesterkt in zijn politiek om de populatie in te dijken (op 3 jaar tijd 1500 gedetineerden minder) naast een vervanging van oude gebouwen”*. Ten tweede wordt er aandacht besteed aan het Masterplan 2016 (zie GEENS et al. 2016) dat inzet op verdere gevangenisnieuwbouw en uitbreiding van capaciteit voor geïnterneerden (FPC's), maar ook op differentiatie (half-open instellingen en transitiehuizen). Ten derde wordt de terugdringing van het aantal geïnterneerden in de gevangenissen belicht en de plannen om de gezondheidszorg voor gedetineerden over te hevelen naar de FOD Volksgezondheid. Ten vierde wordt meegedeeld dat het overleg m.b.t. de gegarandeerde dienstverlening zich *“in een finale fase”* bevindt. *“De regering zal haar engagement nakomen om tijdens de lopende regeringsperiode een initiatief te concretiseren dat er in voorziet dat ook tijdens periodes van staking van het gevangenispersoneel minimale rechten van gedetineerden gewaarborgd blijven”*. Tot slot wordt beklemtoond dat racistische opmerkingen door het personeel niet getolereerd worden: wie hierop betrapt wordt, krijgt een tuchtsanctie, zo wordt gesteld.

Op 29 maart 2018 verzorgde dhr. Yves VAN DEN BERGE, in naam van de minister van Justitie, de slottoespraak voor de studiedag *“Onafhankelijk toezicht op detentie in België: last of lust?”* (LINC, KU Leuven). Hier werd nadere toelichting gegeven bij een aantal geplande hervormingen die een antwoord zouden kunnen bieden op een aantal van de aanbevelingen van het CPT. We citeren hier uit het korte verslag van die toespraak dat de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (2018) na de studiedag op zijn website heeft geplaatst:

“België zal voor het einde van de legislatuur een minimale dienstverlening invoeren. Die bepalingen passen in een ruimer kader betreffende organisatie van de diensten en het personeelsstatuut. De volgende doelstellingen worden beoogd:

- De continuïteit van de dienstverlening garanderen en het dienstverleningsaanbod aanpassen aan de behoeften. De werving zal niet langer enkel bewakingspersoneel betreffen.*
- De loopbaan en de opleiding versterken. De bevorderingen gebeuren niet langer op grond van anciënniteit.*
- Een wetenschappelijke ondersteuningsplatform invoeren.*
- Een andere cultuur invoeren op grond van audits, ook externe audits.*

België voorziet in controle op de plaatsen van vrijheidsberoving:

- De Centrale toezichtsraad voor het gevangeniswezen en de commissies van toezicht worden overgeheveld naar het parlement. De activiteiten van de nieuwe Centrale toezichtsraad starten op 1 september 2018, die van de commissies van toezicht op 1 juni 2019.*
- De professionalisering van de instanties die de gevangenissen controleren. De Centrale toezichtsraad zal kunnen beschikken over een permanent bureau dat bestaat uit vier leden. In 2019 wordt een bedrag van 1.800.000 euro uitgetrokken voor de Centrale toezichtsraad en de commissies van toezicht.*
- Op donderdag 22 februari 2018 heeft de regering een ontwerp tot bekrachtiging van het OCPAT goedgekeurd, dat voor advies aan de Raad van State werd voorgelegd”.*

Wat zit er op dit moment in de pijplijn? De Ministerraad van 22 februari 2018 keurde een voorontwerp van wet goed houdende instemming met het facultatief protocol bij het verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of ontterende behandeling of bestraffing (MINISTERRAAD, 2018; REYNDERS, 2018). Op het moment dat deze bijdrage werd afgerond, was er nog geen wetsontwerp beschikbaar, maar het lijkt er op dat België eindelijk – 13 jaar na ondertekenen – het OPCAT zal ratificeren. Verder is er het zeer recente wetsontwerp van 12 maart 2018 houdende diverse bepalingen in strafzaken (BELGISCHE KAMER VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS, 2018). De wetsontwerp beoogt o.m. (1) bijkomende aanpassingen aan de basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden met oog op de overheveling van de toezichtsorganen naar de Kamer; (2) wijzigingen aan diezelfde basiswet met betrekking tot de gezondheidszorg van gedetineerden; en (3) aanpassingen aan de wet op de externe rechtspositie met oog op de oprichting van transitiehuizen. De parlementaire bespreking van dit wetsontwerp moet nog aanvatten.

Zal het morgen anders zijn? De eeuwig lachende Jo Vally (zie voetnoot 1) is alvast positief gestemd: *“Morgen zal het anders zijn; Veel beter, dan zal je bij me zijn; Maar nu wacht een heel lange nacht”*.

Maar eerst wacht dus nog *“een heel lange nacht”*. Wat betekent dit voor het CPT-rapport en de nasleep ervan? Op (zeer) korte termijn: de (parlementaire) bespreking van bovenvermeld wetsontwerp, de ratificatie van OPCAT en de redactie van het officiële antwoord op het CPT-rapport. Op (midden)lange termijn: de uitvoering van de aangekondigde hervormingen m.b.t. het onafhankelijk toezicht, de oprichting of aanwijzing van het Nationaal Preventief Mechanisme (NPM) (cf. OPCAT) en de onvermijdelijke invoering van de gegarandeerde dienstverlening.

Maar daar blijft het niet bij. Zo is het bijvoorbeeld verontrustend dat óók de nieuwe gevangenis van Leuze-en-Hainaut met personeelstekorten kampt en dat óók *daar* te weinig zinvolle activiteiten worden ontplooid; en dat *daar bovenop* wordt vastgesteld door het CPT dat er een reëel risico is voor bijkomende isolering door de technologische vernieuwing en de betere uitrusting van de cellen. Hier ligt wellicht één van de grootste uitdagingen voor de toekomst: de nieuwbouw mag op materieel vlak dan wel een vooruitgang betekenen, maar dat betekent niet noodzakelijk dat het gevangenisbeleid of het dagdagelijkse leven achter tralies ook écht humaner wordt.

“Een heel lange nacht”, zo mijmert VALLY. De beeldspraak doet denken aan een uitspraak die oud-minister van Justitie Stefaan De CLERCK exact 20 jaar geleden deed, naar aanleiding van een studiedag (op 6 februari 1998) waarop de Proeve van Voorontwerp van Beginsele wet Gevangeniswezen en Tenuitvoerlegging van Vrijheidsstraffen, die de fundamenteën legde voor de latere basiswet gevangeniswezen, voorgesteld en becommentarieerd werd. Bij die gelegenheid stelde hij dat de plannen die toen ter tafel lagen *“...een stap voor stap ontwaken uit een decennialange slaap”* betekenden (DE CLERCK, 1998: 279). De Nederlandse penoloog Hans TULKENS pikte hier later op in: ‘België ontwaakt uit een lange penitentiaire slaap’, zo luidde de titel van zijn bijdrage, gewijd aan bovenvermelde studiedag, in het penologische tijdschrift *Sancties* (TULKENS, 1998). Dat was 20 jaar geleden. Na de lezing van het recentste rapport – en al de andere rapporten sinds 1993 (zie DAEMS, 2018) – dringt de (voorspelbare) vraag zich op: Wanneer gaan we écht ontwaken uit die ‘lange penitentiaire slaap’?

REFERENTIES

BELGISCHE KAMER VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS (2018, 12 maart). Wetsontwerp houdende diverse bepalingen in strafzaken. *Parl. St.* 2017-18, Doc 54 2969/001.

- CENTRALE TOEZICHTSRAAD VOOR HET GEVANGENISWEZEN (2018). *Het Comité tegen foltering van de Raad van Europa (CPT) vraagt België om de detentieomstandigheden in de Belgische gevangnissen te verbeteren*. Verkregen op 12 april 2018, via <http://www.ccp-ctr.be/nl/nieuws/het-comite-tegen-foltering-van-de-raad-van-europa-cpt-vraagt-belgie-om-de>.
- CPT (2018). *Rapport au Gouvernement de la Belgique relatif à la visite effectuée en Belgique par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 27 mars au 6 avril 2017*. CPT/Inf (2018) 8. Straatsburg: Raad van Europa.
- DAEMS, T. (2010). Mooi, het leven is mooi. Over het vijfde rapport van het Europese antifoltercomité (CPT). *Panopticon*, 31(6), 1-16.
- DAEMS, T. (2011). Ruis op de lijn. Het Belgische antwoord op het vijfde rapport van het Europese antifoltercomité (CPT). *Panopticon*, 32(3), 37-47.
- DAEMS, T. (2017a). *Straffen, slaven en standbeelden: een penologie voor het Europa van nu*. Antwerpen: Intersentia.
- DAEMS, T. (2017b). De openbare verklaring van het Europese antifoltercomité (CPT) betreffende België. *Panopticon*, 38(6), 476-481.
- DAEMS, T. (2017c). Rijp voor puberteit. Potpourri IV en het onafhankelijk toezicht op de gevangnissen. *FATIK*, 153, 13-19.
- DAEMS, T. (2017d). Wanneer is een gevangenis te klein? Enkele beschouwingen over mensenrechten en persoonlijke leefruimte naar aanleiding van het arrest Sylla en Nollomont t. België. *FATIK*, 156, 22-27.
- DAEMS, T. (2018). Belgische gevangnissen onder toezicht van het CPT. In T. DAEMS en S. PARMENTIER (Eds.), *Europa waakt: vrijheidsbeneming onder toezicht van het Europese antifoltercomité* (pp. 77-111). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- DAEMS, T. EN PARMENTIER, S. (Eds.) (2018). *Europa waakt: vrijheidsbeneming onder toezicht van het Europese antifoltercomité*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- DE CLERCK, S. (1998). Slottoespraak. In L. DUPONT (Ed.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen* (pp. 279-284). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- DENOEL, T. (2018, 8 maart). Prisons belges: le rapport critique du Conseil de l'Europe. *Le Vif*.
- GEENS, K. (2015). *Opening remarks, Conference 'The CPT at 25: taking stock and moving forward'*. Verkregen op 18 april 2018, via <https://rm.coe.int/16806dbbca>
- GEENS, K. (2018, 14 maart). *Persbericht: Beleid in Belgische gevangnissen werpt vruchten af, maar we zijn er nog niet*. Verkregen op 18 april 2018, via <https://www.koengeens.be/news/2018/03/14/beleid-in-de-belgische-gevangnissen-werpt-vruchten-af-maar-we-zijn-er-nog-niet>
- GEENS, K. e.a. (2016). *Masterplan gevangnissen en internering goedgekeurd*. Verkregen op 18 april 2018, via <https://www.koengeens.be/news/2016/11/18/masterplan-gevangnissen-en-internering-goedgekeurd>
- HERMANS, C. (2018). Een verdriet van België. Bedenkingen naar aanleiding van het zevende periodiek rapport van het Europees Comité ter preventie van foltering (CPT) over België. *FATIK*, 157, 3-4.
- HOVINE, A. (2018, 15 maart). Le nombre des détenus diminue, mais reste un gros point noir à Bruxelles. *La Libre Belgique*.
- JUSTAERT, M. (2018, 14 maart). Antifoltercomité voert druk op. *De Standaard*.
- MINISTERRAAD (2018, 22 februari). *Persbericht: Instemming met het protocol bij het verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of ontterende behandeling of bestraffing*.
- OBSERVATOIRE INTERNATIONAL DES PRISONS (OIP) – Section Belge (2018, 11 maart). *Le CPT à la Belgique: 'Je ne sais plus comment vous le dire...'*. Verkregen op 18 april 2018, via <http://oipbelgique.be/fr/?p=728>

- REYNDERS, D. (2018, 28 februari). *Discours de S.E.M. Didier REYNDERS Vice-Premier Ministre et Ministre des Affaires étrangères et européennes à l'occasion de la 37ème session du Conseil des Droits de l'Homme Segment de haut niveau*. Genève. Verkregen op 18 april 2018, via https://diplomatie.belgium.be/nl/newsroom/nieuws/2018/37e_zitting_mensenrechtenraad_toespraak_reynders
- TULKENS, J.J.J. (1998). België ontwaakt uit een lange penitenciaire slaap. *Sancties*, 2, 89-102.